

CSUKÓDÓ ZSILIPEK (IV.)

VISSZA A KASZINÓBA

B O R D Á S G Y Ő Z Ő

Sauer Jakab váratlan és számomra sokáig titokzatosnak tűnő látogatását követően apám mintha megváltozott volna. Kezdte visszanyerni régi kedélyállapotát, ismét társaságba járt, fölújította régi barátságait, szóba elegyedett az új hatósági emberekkel. Levelezett régi magyarországi és több Amerikába szakadt festőbarátjával, sőt mind többet hallottam hegedülni meg zongorázni, s a hétvégeken rendszeresen kijárt a csatornapartra vagy a Vélitypusztára festeni. Mint mikor a tél hirtelen fordul tavaszba, s egyszerre csak elkezd minden zöldülni meg virágozni, olyannak tűnt a metamorfózisa. Egyszerűen leolvadtak lelke jégcsapjai, s én mindezt tanárom látogatásának tulajdonítottam. Mint ahogy e változások legkézzelfoghatóbb bizonyítékát is, hogy elvállalta a kaszinó elnöki tisztjét.

– Csak nem bolondultál meg – mondta fölháborodva anyám, amikor egy este hazajövet apám bejelentette elhatározását.

– Valakinek ezt is csinálnia kell – próbálta volna magyarázni anyámnak, mire az közbevágott:

– A saját szemeddel láthattad, miként váltották le a korábbi főispánokat, jegyzőket, városi tisztviselőket. És Székely igazgatót. . .

– Azok fizetett állások voltak – kényszerült védekezésre apám.

– S nem te háborodtál föl leginkább, hogy a takarékpénztár működését is beszüntették, s odaveszett a pénzünk. . .

– De a lelkünket nem vették el, s én azzal akarok törődni. Rendezünk majd ismét hangversenyt, kiállítás, szavalóestet és farsangi bálát, lesz ismét könyvtárunk és olvasótermünk – sorolta apám, mire szegény anyám, aki hozzászókkott, hogy a vitában mindig alulmarad, csak legyintett, és kivonult a konyhába vacsorát készíteni.

Magamban anyámnak adtam igazat, nem azért, mintha fölfogtam volna, milyen felelősséggel jár az új időkben egy ilyen tiszt betöltése, hanem azért, mert eszembe jutott Witchmann, a kaszinóbeli csapláros, aki egyszer már följelentette. Követtem anyámat a konyhába, úgy éreztem, szüksége van rám. Ezt az érzést először akkor tapasztaltam, amikor nagyon bizalmasan elmesélte Sauerné temetését. Ez volt az első eset, amikor úgy beszélt hozzám, mint felnőtthöz. Mert nem is gyermek fülének való volt az, amit arról a tizenégyben történt eseményről hallottam.

– Apa már megint olyasvalamibe kezd, ami nem neki való – mondta anyám panaszos hangon, míg vette elő a vágódeszkát, hogy sonkát szeljen rajta.

– De éppen te tartod a legkiválóbb művésznek – mondtam.

– A kaszinóvezetés nem művészet, hanem politika, s ehhez ő nem sokat ért, kisfiam – mondta, és még mielőtt a kést is elővette volna, magához ölelt, úgyhogy lehetetlen volt nem megérezni őszinte aggódását. Majd miután szeletelni kezdte a sonkát, folytatta: – Apádnak régebben jobb érzéke volt a politikához. Úgy tíz évvel ezelőtt, nem, van annak már tizenkét éve is, igen, kilencszáztízben a szabadelvű párt képviselőnek akarta választani. Tetszett neki a jelölés, de amikor tudomására jutott, hogy többen Vécsei Jenőt támogatják, tudod, mit csinált? Értesítette Rankov ügyvédet, a párt itteni elnökét, hogy a jelölést nem fogadja el. S ezzel sokkal nagyobb tekintélyt szerzett magának, mint ha megválasztották volna. Nem szabad egy fölkínált tisztséget azonnal elfogadni, csak ha már teljesen megérnek rá a föltételek. Na, menj, és hívd apádat vacsorázni.

Már indultam érte, amikor anyám még valami olyasmit mondott: „Még hogy az egyetlen kisebbségi posztot a községben.” Ezt a szót, hogy kisebbségi, mind többet hallottam, de valójában nem tudtam, mit jelent, s ezért mind többször eltöprengek rajta, de ahogy halkan a nappaliba nyitok, látom apámat a nagy tükör előtt, csak úgy, zeneszó nélkül, magában dúdolván táncol. Kettőt jobbra, egyet balra, kettőt jobbra, egyet balra. Zavartan álltam az ajtó szegletében, mert első gondolatom az volt, hogy bizony, szegény apával valami történhetett. Aztán elővette zsebkendőjét és felemelt karral forgatta meg a feje fölött, taktusra, éppen a kettőt jobbra ütemére. S ekkor pillantott meg a padlóig érő falitükörben. Hirtelen lépést váltva, valami bohócos, mókázó mozdulatot tett, mintha a kedvemért cirkuszi mutatványt produkálna, mint régen nemegyszer, de ekkorra a karja a nagy fehér zsebkendővel úgy hullott alá a magasból, mint egyszer színházunkban a függöny, amikor elsza-

kadt a zsinórpaddás kötele. S az a lépésváltás is olyan mesterkéltn volt, hogy ettől még én is zavarba jöttem. Jobbnak láttam visszafordulni a konyhába.

– Na, szóltál neki? – mire csak hebegtem valamit, s gyorsan keresgél-
ni kezdtem a konyhaszekrényben, és csak azután mentem vissza, le-
csapva a kilincset. A rögtönzött próbának azonban már vége volt, apám a karosszékében ült, éppen verejtékező homlokát törölgette.

– Hát te mitől pirultál így ki? – kérdezte tőle anyám, amikor asztal-
hoz ült.

– A királyi kóló lépéseit gyakoroltam. . .

– Hát te tényleg megbolondultál!

– Márpedig az új előírások szerint – folytatta apám –, ezentúl minden
mulatságnak ezzel kell kezdődnie. Olyan szabály ez, mint imádkozás
előtt a keresztvetés. . . s aztán feszült szótlanságban vacsoráztunk.

Másnap egy ismeretlen fiatal orvos állított be hozzánk. A foglalkozá-
sát a táskája árulta el, én a konyha ajtajából csak furcsa galléros pele-
rinjére figyeltem föl, sápadt arcára meg átlátszó füleire. Az előszoba
falilámpája előtt beszélt anyámmal, s úgy tűnt, mintha a fülében parázs
égne. Azonnal el is neveztem fliszpapírfülűnek. Miután apám lejött ér-
te a műteremből, ugyanoda vezette vissza. Érdekes embernek látszott,
ezért kértem anyámat, engedjen be hozzájuk.

– Majd később, hadd beszéljessék ki magukat.

Aztán a harmadszori megismételt kérdés után mehettem:

– Ha így leszünk az új állam lojális alattvalói, ám legyen – mondta a
fliszpapírfülű.

– Sztankovics doktor – mutatta be apám az idegent, mire kezét fogott
velem, én meg kezitcsókolomot köszöntem.

– Gimnazista, ő is festő akar lenni – tette hozzá apám, s hirtelen na-
gyon büszke lettem, mert erről idegenek előtt eddig nem esett szó.

– Hallottam, állítottak már ki közösen a gimnáziumban – mondta a
doktor, mire megint csak jóleső bizsergést éreztem a mellkasomban, de
nekem most nem az akkor festett krinolinós néni meg a fagylaltot ta-
licskázó cukrászinast ábrázoló gyerekkori képem jutott eszembe, hol
volt az már, hanem az újabbak, amelyekről apám sem tudott.

Grbic igazgató, látva, hogy füzeteim tele vannak rajzolva osztálytársaim
portréival, megkérdezte, fénykép után le tudnám-e rajzolni a nagy költőt,
Jovan Jovanović Zmajt. Mondtam, megpróbálhatom. Erre táskájából
elővett egy könyvet, és egy markáns, szakállas férfi képét tette elé.

– No, da vidimo – mondta, én meg azon a szerbórán nekiláttam raj-
zolni.

Még fliszpapírra sem volt szükségem, olyan könnyű volt kontúrozni az arcot, a homlokot, a szakállt. Láttam igazgatómon, meg van velem elégedve, s a következő órán Đura Jakšićot, azután pedig Branko Radičevićet rajzoltam le, igaz, vele már meggyült a bajom, mert az ő arcvonásait sokkal nehezebben találtam meg. De hogy szerbből könnyebben kaptam az ötösöket, mint a németből, az biztos. Mondta is az igazgató, hogy rajzaimat bekeretezteti, és a folyosón kiállítja. Már éppen arra gondoltam, nincs is több költő, aki megérdemelné igazgató-tanárunk kitüntető figyelmét, amikor az egyik órán megint odajött, és azt kérdezte:

- Látod azt a képet?
- Melyiket? – kérdeztem.
- Ott, a tábla fölött, Sándor királyét?
- Látom.
- És le tudnád rajzolni?
- Le én!

S hozzáfogtam a nemrég odakerült kép másolásához. Grbić többször is odajött, és megnézte. Bólogatott, aztán mondta, hogy az arc a pofacsont alatt kissé kerekesebb, meg hogy az egyenruhán végigfutó zászlónak határozottabb vonalúnak kell lennie. Igaza volt. Amikor készen voltam a ceruzarajzzal, azt mondta, most vigyem haza, és otthon próbáljam meg olajban is megfesteni.

Személyes házi feladatnak véltem a megbízatást, és délután, míg apámék pihentek, szinte titokban dolgoztam a király portréján 50 x 30-as vásznon apám festékeivel és ecseteivel, mi mással. Egy hét alatt el is készültem, és bevittem az igazgatónak. Azt már az osztályfőnökömtől tudtam meg, hogy keretezés után fölkerült a falra, Ferenc József fényképének a helyére. Hogy ezzel a képpel családunknak az új rendszer iránti hűségnyilatkozatát tettem le, ezt csak apám is azután tudta meg, hogy már kinevezték a kaszinó elnökének. Jovanović próta, régi ismerőse mesélte el neki, hogy ez a kép döntötte el az ügyet, de ő maga is kételkedve abban, hogy apám keze nyoma nem volt rajta a királyi portrén.

Szóval mindez végigfutott az agyamon, és ezért lepett meg az orvos kérdése, hogy tudok-e szavalni. Már hogyne tudnék, gondoltam, de mielőtt ezt bátran kimondtam volna, apám megelőzött.

- Szerb nyelvből kitűnőre áll.
- Hát akkor ő fogja elszavalni a verset – mondta Sztankovics doktor, anélkül hogy én tudtam volna, milyen versről s egyáltalán miről van szó, s kezembe nyomott egy géppel írt papirozt, amelyen, jól emlék-

szem, csak egy római szám állt a cím helyén: „XLII”, s alatta a szöveg apró kis sorokba tördelve:

*Ala j' lep
Ovaj svet, –
Onde potok,
Ovde cvet. . .*

– Ezt fogod a jövő szombatra megtanulni! – mondta apám szinte tanári szigorral, s zsugorított egyszerre vissza festői magaslataimból diáki mivoltomba. Ki is fordultam a műteremből.

Miután elment a vendég, megmagyarázta, Chopin-estet szeretne a doktorral rendezni a kaszinóban, s mivel ez nem táncmulatság lesz, hanem hangverseny, nem a királyi kólót kell eltáncolni, hanem egy szerb költő versével indítani. Csak ezután néztem meg jobban a verset, s láttam az aláírásból, hogy nem más írta, mint a gimnáziumi folyosón már kint lógó első portrém: Zmaj. A legközelebbi próbán, míg apámék a kották között válogattak, és azon tanakodtak, melyik szonáta, scherzo és mazurka kerüljön be a programba, én már dudolászva mondtam Zmaj ditirambusát. Még a nyilvános fellépésem előtt megkaptam érte az ötöst Grbić igazgatótól, csak azt nem tudtam, honnan van tudomása arról, hogy verset fogok szavalni, s még kevésbé azt, hogy mit. Órán mondatta el velem, úgy kényszerítve ki belőlem, hogy előbb mindenkitől megkérdezte: „Van-e valaki, aki magánszorgalomból verset tanult?” Mivel nem jelentkeztem, fölszólított, s erre én kényszeredetten bevallottam, tudok egyet, de egy más alkalomra tanultam be.

– Nem baj, csak mondd el – biztatott.

S én belefogtam. Jólesett, hogy nagyon megdicsért, példaképnek állított az osztály elé, s beírta az osztályzatot.

– Egészen érdekes ez a lengyel – mondta apám egy újabb műtermi próba után –, mégis, mit szólna, ha becsempésznénk egy Wagnert is? Észrevennék? – kérdezte a hirtelen megrökönyödő dokortól.

– Ilyet ne tegyünk, Pichler úr, az ma még nem menne el – válaszolta, s nyilván, mert még nem ismerte eléggé apámat, mintegy kibúvóként a következőket tette hozzá: – Meg hát jobb is Chopin Wagnernél.

Mindjárt éreztem, hogy ebből baj lesz. Apám dühbe gurult, s szinte kiabálta:

– Maga, lehet, hogy jó költő, de sem a zenéhez, sem a festészethez nem ért, az biztos!

Sztankovics erre fogta a kabátját és a kalapját, vette az elmaradhatat-

lan táskáját, és köszönés nélkül távozott. Anyám még utána szaladt bocsánatot kérni és marasztalni, de hiába.

Nagyra nőtt a szememben. Mert bármilyen nádszál is volt, meg, ugye, a füle, azt kellett látnom, tartása van. Nem hagyja magát sértegetni. Meg voltam viszont róla győződve továbbra is, hogy apámat és művészetét mérhetetlenül tiszteli és nagyra becsüli. Ezért nem akartam elhinni apámnak, amikor azt hallottam, hogy ez a doktor csak udvarolni jár Ú.-ba, s ürügy a kaszinó újraindításán történő fáradozása.

Örök talány marad, megbocsátott volna-e neki a doktor, ha lecsillapodva immár s anyám unszolására nem fogja a sétabotját, és megy ki utána az állomásra. A váróteremben nem egyedül találta, hanem Stecick Piroskával, aki a háború szelével került ide.

– Ez a Piroska árnyékként követi – mesélte anyámnak némi gúnnyal, amikor hazaért.

Hozzánk sohase jött be vele Piroska. Amikor apám hazaért a front-ról, és dolgoztatni kezdett, jó modellt látott benne. Karcsú volt, s mindig mosolygott, a szeme úgy villogott, mint a rókáé. A szemét szerette volna megfesteni apám. De amilyen robusztus volt, mindjárt azt kínálta föl neki, hogy aktot készít róla. Hogy megszerezze a lányt modellnek, még anyámat is bevonta ügyeskedéseibe. Hiúságból-e, vagy más megfontolásból, Piroska beleegyezett: anyám lefényképezheti. Így készült el róla a félagt. Azután e fénykép alapján született meg a festmény, amely azonban nálunk maradt, mert Piroskának nem volt pénze, hogy kifizesse. Apám eleinte meg volt győződve, hogy Sztankovics megveszi a festményt, de be kellett látnia, hogy a doktornak a képről nincs tudomása, a lány nyilván nem merete megmondani neki. Híre volt annak a lánynak, aki póreségét a fényképezőgéppel meg merete mutatni, hát még ha festőnek. Szóval, szégyellte magát, ezért nem jött be soha, inkább a sarki nagy eperfánál várakozott a sötétben, nyilván ott bosszankodva, hogy udvarlójának baj van az időérzékével. Mert beszélgetni, azt szeretett ez a széplélek, s ha érdeklődő partnerre talált, felőle firoghatott az óra mutatója.

Piroska kisasszony tehát a váróteremben, abbéli félelmében, hogy ki tudódhat modellt ülő múltja, apám pártjára állt, s kérte Kornélt, béküljenek ki, mert hiszen „Pichler úr sem gondolta komolyan, amit mondott”, meg hogy most mindennél fontosabb a kaszinó újraindulása, az est sikere, sőt a világ legtermészetesebb dolgának vélte, hogy egyiküknek Chopin, a másikuknak meg Wagner zenéje tetszik jobban. Enyhe szemrehányással még azt is megemlítette, hogy igazán tudhatott volna a festő Wagner iránti rajongásáról, hiszen egész sorozatot készített a

német zeneszerző motívumai alapján. Ezt valóban még nem tudta a lelkes képzőművészet-barát, el is restellte magát, és elejét véve Piroska további fecsegésének, kezét nyújtott.

Így aztán következhetett a Chopin-est, én a dobogó előtt álltam, sötét öltönyben, csokornyakkendővel, várva a föllépésemet, s szinte leolvastam a zavart az emberek arcáról. Mi okozta? Az, hogy senki sem tudta, hova kell ülnie. A járásbírói, a polgármesteri meg a jegyzői szék tudvalevőleg az új hatalom embereié lett, de Grbić igazgató szerint neki meg a gimnáziumi igazgatói székben a helye. Igen ám, de Székely Sándor úgy állt meg kissé szétvetett lábbal egykori széke előtt, hogy márpedig oda most sem ülhet más. Így Grbić és felesége Kochán Alice-ék üresen maradt székeiben foglaltak helyet. De nemcsak az első sorral volt baj. A nyelvvizsgát megtagadó egykori tanáraink meg az állásukból eltávolított tisztviselők eleve hátrébb húzódtak, de a gyárigazgatók, a mérnökök meg Kovács doktorék is ragaszkodtak megszokott helyükhöz. Weis Jenő, a cukorgyár igazgatója, aki megkésve érkezett családjával, kisebb botrányt is rendezett, amiért a második sor négy középső székét tisztviselők foglalták el, mire a szóváltást hallva Vasiljević polgármester állt föl, s utasította alattvalóit helyük átadására. Ekkor éreztem először, micsoda kegyetlen dolog a hierarchia. Ugyanakkor azt is tapasztalhattam, hogy a gyáriaknak keményebb a tartásuk, mint a tanároké, hivatalnokoké sőt a papoké. Azt ugyanis egyszerűen nem értettem, hogy Ler, az új lelkészünk miért nem Jovanović próta és felesége mellett ül, amikor az a szék a menesztett Veér alesperesé volt, s hogyan kerül most oda a próta káplánja. De így volt, Klein Ferenc református, Fischer izraelita és az egyéb felekezetek papjaival együtt Ler csak a harmadik sorban kapott helyet. Osztályfőnököm a feleségével együtt ugyancsak egy sorral hátrébb szorult, holott ő ugyanúgy tanított a gimnázium mindkét tagozatán, mint azok, akik elébe ültek.

Őrszemként álltam ott, mondom, így hát tisztán láttam mindezt, nem úgy, mint apám, aki Sztankovics doktorral már a színpalak mögül várta, hogy elcsendesedjen a moraj, s aztán Stecick Piroska kisasszony bejelentése nyomán következzen a szavalatom, majd nyitányul két Chopin-prélude. Piroska is hozzájárult a helyzet csillapításához, mert a zájjal mit sem törődve, kezdte köszöntőjét. Így a szerb nyelven elhangzót alig hallhatták, de az ezt követő német, majd magyar nyelvűt már többnyire hangversenyhez illő csöndben. Forrt valami az emberekben, az biztos. Piroska kisasszony megjelenésével a színpadon én már nem is a lámpalázammal törődtem, hanem belefeledkezve bámultam előbb az óvónő csipkézett, szép piros ruháját, aztán végigmértem a hajába tűzött piros

rózsától a lakk körömcipőjéig. Innen letről, vagy pontosabban: alulról, nézve láttam lába kecses vonalát, és hirtelen az jutott eszembe, kár, hogy a festmény nem az egész testének a póreségét mutatja.

Bár zongorázni és hegedülni is tanultam, bevallom, a zenéhez nem sokat értettem, a felzúduló tapsok intenzitásából azonban megállapíthattam, hogy a doktornak van nagyobb sikere. Éreztem, hogy apám is rá-ráhajt, bele is ad mindent, de különösen a mazurkáknál a fiatalabb ujjak vígabban és könnyedebben táncoltak a billentyűkön. Ezt utólag apám is bevallotta, bár soha el nem mulasztotta az alkalmat, hogy hozzátegye:

– De bizony, ha Wagnerből versenyezhattünk volna! . . .

Arra viszont még várni kellett, mert a műsor összeállítása nem az ő kizárólagos elnöki felhatalmazásához tartozott. A gimnáziumi igazgató szerint a hat koncertből álló sorozat következő zeneszerzője Muszorgszkij lesz, majd Csajkovszkij és Smetana bemutatása jöhet, mind közelgő jubileumuk jegyében.

Nos, én a Smetana-koncerten voltam utoljára, mert ekkor kétszer is megakadtam Branko Radičević Stražilovo című versét mondva. Ez olyan hiba volt, ami után kénytelen voltam belátni, át kell adnom a helyem Čobanski Vasónak. De a versmondási bakijaimat is elnézte volna az igazgató, akit igazából apám viselkedése dühített föl. Mielőtt belekezdett volna az Eladott menyasszony allegrójába, erősen törve az államnyelvet, elmondta, hogy Smetana valójában Liszt Ferencnek köszönheti a vígoperát, mert ő indította el a zeneköltőt útjára. S még ez is hagyján, az azonban már igazán sok volt, hogy a Hazám című ciklus befejező szimfóniájához, amit nyolc tagból álló zenekar adott elő, apám magyarázó kommentárt fűzött. Három nyelven olvasta a leírt szöveget, miszerint: „Blanik zöld vonulatainak mélyén a huszita háború hősei alszanak. Körülöttük békés réteken nyájak legelésznek, pásztorsíp hangját fújja a szél. A cseh földön elhatalmasodik az ínség és a bánat, s úgy tűnik, hogy már senki sem siet a nép segítségére. De a legnehezebb órákban felriadnak álmukból Blanik daliái, és a hegyek rejtekeiből ki-rontva új harcokra kelnek Csehország szabadságáért. Harcuk győzedelmes, és a nép visszanyeri elvesztett boldogságát, elrabolt szabadságát. És soha többé senki meg nem fosztja a népet attól a boldogságtól és ettől a szabadságtól.”

Láttam, miként feszeng Grbić igazgató a széken, nyilván már-már arra gondolva, hogy fölszóljon. De türtöztette magát. Viszont az est után egyenesen megfenyítette, hogy soha többé zongora mellé nem ülhet, ha előbb meg nem beszélük, mit fog, nem játszani, mert azt nagyon is

megbeszéltek, hanem mondani. Apám értett a szóból, de hogy nem fadakt ki mérgében, az Sztankovics Kornélnak köszönhető, aki a maga higgadtságával és kimértségével magyarázta:

– Ha ez provokációnak tűnt, arról sem mi tehetünk, hiszen amit Pichler úr itt elmondott, benne van minden zenei lexikonban. Tessék akkor a lexikonírókkal és ne velünk vitatkozni.

– De ez akkor is provokáció! – mondta az igazgató, mire apám csak annyit tett hozzá:

– Akkor minden művészeti alkotás az.

Mindez az én fülem hallatára történt, mert anyámmal ott álltunk, s vártuk, szabaduljon apám. Hol voltak már azok az idők, amikor egy-egy est után hajnalig a sörözőben meg a biliárdasztalnál maradtak! Mindezek után jobbnak láttam el sem menni a hangversenyekre, s fősülésem után már Sztankovics doktor sem inszisztált oly nagyon. De vele továbbra is jól megvoltam.

Volt nekünk egy nagy emeletes, ében berakásos tölgyfa szekrényünk. Ott állt a műterem legsötétebb zugában, szemben a manzárdfölgjárattal. Én csak poros szekrénynek hívtam, mert ahhoz még anyámnak sem volt szabad hozzányúlnia, hogy letörölje. Az az ében berakás pedig mintha enyvezett lett volna, úgy vonzotta a szobaport.

– Ez apa szekrénye, nem szereti, ha hozzányúlnak – mondta többször is anyám, és én tudomásul is vettem a tényt. Nem nagyon érdekelt, mi van benne. Mindaddig, míg ez az orvos meg nem jelent a házunkban.

– Tizenhetedik századi, holland eredetű lehet – mondta egyszer, amikor apám nem volt ott. – Milyen szabályos, gömbölyű pogácsalábai vannak! Micsoda mestermunka!

– Azt mondták, németalföldi.

– Látod a kúszó indák közé búvó madarakat? Nézd a virágcsendélet hangulatát sejtető kosarakat meg az ágak közé rejtőző szőlőfürtöket. . .

Ő hívta fel a figyelmem a kiugró konzolokon a dús sörényű oroszlánfejekre, és magyarázta meg azt is, hogy ezeket jön oszlopocskák hordozzák. Nélküle talán soha fel nem fedezem a szekrényt, pedig volt olyan érdekes és jó kidolgozású, mint Székely igazgató Kossuth-szekrénye. Hosszú, vékony ujjaival végigtapogatta a fafaragást. Gondoltam is, hogy apám rendre intené, ha bent volna. Ez a széplélek olyan érdeklődéssel nézegette és járta körül, mintha csak a Sixtus-kápolnában Michelangelo vagy Raffaello freskóival találkozott volna. Ahogy így együtt nézegetjük a szekrényt, jövök rá, hogy eddig vak voltam.

– Talán csak nem a szekrényt akarjátok kifeszíteni – szólta oda apám, amint visszajött a műterembe.

A kérdőre vonásra Sztankovics doktor csak annyit mondott:

– Gyönyörű, szinte páratlan.

– Tudja mit, inkább a Vltava partitúrájával foglalkozunk.

Belemélyedtek a kottákba, én meg szegény Piroskára gondoltam, aki nyilván már támogatja kint az eperfát.

– Megmutattam Bélának, hogy azok az ében betétek milyen szigorú rendbe fogják az elburjánozni kész díszítést – mondta az orvos apámnak, amikor azon kapta, ismét nem a kottára, hanem a szekrényre figyel.

– Látom, babrálták is, ott az ujjainak a nyoma – válaszolt apám, amiről nekem meg az jutott eszembe, hogy ősszel, amikor barátaimmal kijártunk biciklivel a csatornaparti szőlőskertekbe szőlőt lopni, mindig vittünk magunkkal gereblyét, hogy eltüntessük a lábnyomainkat.

Apám túlzott érzékenysége azt az érzést keltette bennem, mintha abban a szekrényben valami titok rejlene. Vajon miért nem szabad hozzányúlni, hát mi lehet benne? Mindjárt meg is fordult a fejemben, hogy egyszer fölfeszítem, aztán a kocsiutról hozok szép, finom port, ha kell, meg is szítálom, és behintem, hogy ne vegye észre. Még aznap tettem is egy kísérletet a fáskamrában, de be kellett látnom, akármilyen finomra is szítálom a port, szemcsésebb marad a szobainál.

Hogy zárva van, nem akadály, volt nekem tolvajkulcsom nem egy, nyitottak azok minden zárat. Meg arra is gondoltam, a pogácsalába alatt megfogom, kihúzó, és lefeszítem a hátlapját. Egy délután meg is akartam tenni, de meg sem tudtam mozdítani. Olyan nehéz volt, mint egy páncélszekrény. S ez még inkább fölcsigázta az érdeklődésemet.

Egy hajnalban jutott eszembe a megoldás. A padlásszoba lépcsőjéről tintásüveget dobok a szekrényre, azt mondom, lefelé jövet megcsúsztam, és kirepült a kezemből. A tintát meg le kellett törölnöm. Utólag már semmit sem tehetnek.

Nem is sokat kellett várnom az újabb kínáló alkalmra. Székelyék vacsorai meghívása s leckémre való hivatkozásom máris tervem megvalósításához vezetett. Igaz, a tintásüveg a harmadik kísérletre sem tört össze. Úgy pattant vissza, mint a gumilabda. Ekkor a fönti szekrényről befőttesüveget vettem le. Hogy ez hamarabb nem jutott eszembe! A fölmosóvödörbe dobáltam a fél körtéket, és összeszedtem a szirupot. Amikor letöröltem a szekrényt, úgy ragyogott, mintha frissen politúrozták volna. Ha ezt látná Sztankovics doktor!

A tolvajkulcsaimban sem csalatkoztam, a szekrény emeleti részét már a harmadik kísérletre kizártam. De azt kellett látnom, hogy iratokon kívül semmi sincs benne, s már majdnem visszazártam, amikor az

egyiken apám kézírását véltem fölfedezni. „Javaslat a Jugoszláv Művészeti Egyesület megalapítására” – állt címként, s beleolvastam.: „Törzstagokká választhatók mindazok a művészek, akik a művészeti élet terén vagy az egyesület művészeti céljainak, anyagi és erkölcsi érdekeinek előmozdításában kiváló művészi munkásságukkal rendkívüli érdemeket szereztek. E választás mindaddig, míg ötven törzstag megválasztva nem lesz, az igazgatóság és a művésztanács együttes ülésén történik, mihelyt azonban ötven törzstagja lesz az egyesületnek, a tagságválasztás joga reájuk ruháztatik oly kikötéssel, hogy évenként legfeljebb négy új tagot választhatnak. . .”

Ráismertem a szövegre. Erről beszélt nemrégiben Weisnek, aki vállalta, hogy pártfogolja az egyesületet, még azt is mondta, milyen öszszeggel.

– Csak elfogadják a javaslatot! – mondta apám, amire Weis nem válaszolt. – Ha rá nem jönnek, hogy egy ilyen egyesületnek én már tagja voltam!

Aztán tovább kutatva egy nyomtatvány került a kezembe, amelyen Csók István, Kernstok Károly és Rippl-Rónai neve mellett ott szerepelt apámé is, ami büszkeséggel töltött ugyan el, de nem értettem, hogy kerülnek ellenségek egymás mellé, mert úgy tudtam, ezek a festők halálos ellenségei. Hát nem ők nevezték „vidékiek”, jutott eszembe. Hogy egyazon irányzat képviselői voltak, és csak a konkurencia, a művészek közötti érthető rivalitás munkált emögött, honnan tudhatam volna gimnazistafejjel.

Aztán meg, ni, Sztankovics doktor aláírásával egy levél: „Én főleg verseket és novellákat írok, a bácskai világtól messze esőket, de tájképeket is festek, élénken figyelem a nagybányai művésztelep munkáját, és zongorázom is. Úgy érzem, orvos létemre mindazzal foglalkozom, amivel Ön is. Ezért nagyon szeretném megismerni.” Aláírásban: „Barátsággal, tiszteője, Sztankovics Kornél.”

Mint egy levéltáros, úgy faltam az újabbnál újabb leveleket és iratokat. S ekkor kezembe került egy irattartó, amin csak annyi állt: „Amerika.” Olvasni kezdtem az első levelet, ami dr. Jánossy Péter ügyvédnek szólt San Franciscóba.

„Igen tisztelt Ügyvéd Úr!

Bocsásson meg, hogy levelemmel, illetve kérésemmel terhére vagyok, de miután eddig arra, ami engem érdekel, amerikai ismerőseim közül senki sem tudott vagy akart tárgyilagos választ adni, kénytelen vagyok Önhöz fordulni, abban a reményben, meg tud érteni. Amint Székely Sándor barátomtól már tudja, erős elhatározásom Amerikába vándor-

rolni, dacára annak, hogy tudom, kint csak a vagyon és a dollár után megy a hajsza, a művészetek viszont nagyon visszamaradt stádiumban vannak, s a művész csak akkor tud igazán boldogulni, ha az ottani emberek ízléséhez alkalmazkodik.

Tudom azt is, hogy az a művész, aki képes erre, idővel teremthet magának pozíciót, olyat, amely fényes megélhetést biztosít, de azt is tudom, hogy egy idegennek semmi sem könnyű. Azonban bízom abban, hogy rendelkezem kellő energiával céloom megvalósításához.

Ami az első nehézségek leküzdését illeti, nem érhet olyan, amivel már most ne számolnék.

Igaz, eléggé kezdetleges az angol nyelvtudásom, de most is tökéletesítem, s mire az utazásra sor kerülne, remélem, magasabb szintre emelem. Abban kérném a segítségét, hogy munkához juthassak, festő vagyok és zenész, de fényképészként és címfestőként is kezdhethném új életem. Küldöm Önnek a budapesti, bécsi, müncheni, berlini, párizsi stb. kiállításokon képeimről szóló igen előnyös kritikákat, amelyek alapján megítélheti eddigi művészeti pályám eredményeit, s meg tudja ítélni, ilyen képességekkel mire számíthatok. Válaszát várva üdvözlöm. . .”

Szóval, mégis megyünk Amerikába, megyünk az Újvilágnak nevezett kontinensre? Alattam a sziruptól csillogó padló egyenesen a tengernek tűnt, a konyhaszék, amin álltam, hajónak, egyszeriben meg is mozdult alattam, és én jóleső érzéssel imbolyogtam, átadva magam az utazás boldog örömeinek. Szemem is lehunytam, s így határozottan hallottam a gőzös dübörgését meg a tenger zúgását, fölöttem meg a csillagos ég ragyogott, a Sarkcsillag mutatva az irányt, amerre tartunk.

Bodrink vakkantása, majd ugatása vetett véget hirtelen támadt vágyaim beteljesülésének, becsaptam az ajtókat, és szaladtam a konyhaszékkal. De az ugatásból hallottam, nem anyámék jöttek, hanem idegeneknek lehetnek házuk előtt. A hálószoba ablakán néztem ki, és a gyér világításban Vasiljević polgármester és egy idegen alakját véltem felfedezni. Nem nyitottam ablakot, csak hallgatóztam, s hallottam is, amint egy idő múlva a polgármester mondja: „Izgleda nisu kod kuće.” Valóban nem voltak itthon.

Miért jönnek ilyenkor este, bejelentetlenül? Rosszat sejtettem, de sokat töprengeni nem volt időm, mert nem rendeztem el a megbolygatott iratokat. Siettem vissza, az irattartó egy másik levelét a zsebembe dugtam, arra gondolva, hogy az a választ tartalmazza.

Miután ezzel megvoltam, gyorsan felnyitottam a két nagy szekrényajtót is. Kissé csalódottan vettem tudomásul, hogy itt meg blindrá mára

feszített, üres vásznak vannak. Kettő valóban az volt, de mögöttük az eldugott aktok, Kochánnéé, amit már ismertem, több ismeretlen lányé, sőt anyámé, amit meg sem néztem igazán, hanem mohóságomban tovább kutattam. Ekkor akadtam rá Piroska kisasszonyéra. Óvatosan húztam ki a többi közül, s nézegetni kezdtem. Mindkét karja a feje mögé emelve, száján enyhe mosoly, szeme meg a mellette álló asztal virággal teli vázájára irányítva. De nem ez volt számomra az izgató, hanem a teste, ó a test, az a rózsaszínű, egészséges test, amelyet három pont tartott egyensúlyban, a két barnásvörösre festett mellbimbó és az ugyanazzal a színnel jelzett köldök. Alatta az ágyékát már lepel fedte, valami fátyolszerű terítő. Odanyúltam, de a vászon rugóként lökte vissza a kezem. Nem is néztem, hanem bámultam a képet, s arról ábrándoztam, ha most is itt lenne a sarki eperfánál, behívnam. Izgalmi állapotba kerültem, de kamaszi érdeklődésem gyorsan kielégült, és ismét szaladhattam, ezúttal a fürdőszobába.

A képeket visszahelyeztem, s úgy éreztem, csak annyi időm van, hogy fölkukkantsak a szekrény polcára, amelyen egy hatalmas fényképalbum volt s egy vékonyabb irattartó, rajta a felirat: A kis Maxi levelei. Mintha éppen ezt a dossziét láttam volna Sauer tanárom látogatásakor a kezében, de ezt most nem bántottam, inkább bevonultam a gyerek-szobába, és olvasni kezdtem a zsebembe dugott levelet.

„Drága Asszonyom!

Megkaptam levelét, és tökéletesen megértem távozásának indítékait. Magam is hasonló gondolatokkal foglalkozom, mert rejtély számomra, mit hoz majd a jövő. Az új állam a művészeteknek minden bizonnal nem fog kedvezni, hiszen hagyománytalan országba csöppentünk. Egy olyan ország, amelynek Szabadka a legnagyobb városa, vajon mivel kecsegtethet? Pest most lakattal van lezárva előttünk, de a háború vihara ott is sokáig éreztetni fogja hatását. Amerikába kívánkozom, el innen, minél messzebb, el a földkerekség egy másik pontjára, ahol talán mindent előlről lehetne kezdeni. Most már minden vágyam, hogy múltammal szakítsak, mert mindaz, amit tettem, teljesen értelmetlennek tűnik. Maga jól tudja, mennyire rajongtam a festészetért, mentem tűzbe, pokolba, vívtam viharos csatákat, s türtem a hét szájából felém lövellő lángnyelveket. S kihevertem e lángok okozta égési sebeket, s elviseltem a nyári záporként rám zúduló kénesőt. S mindig úgy éreztem, érdemes volt vívni a harcot, érdemes volt a művészetért és Magáért. Mert tudja bizonyára, Kegyed nélkül értelme sem lett volna munkámnak.

S most, hogy itt hagyott, bevonult willachi villájának kertjébe és cukorraktárának nyilván dohos odújába, itt hagyva családját, lányát, uno-

káját és engem, mi mást tehetnék, mint odébbállók. Mert itt minden Kegyedre emlékeztet. A kaszinó, a leánykör, az iskolák, a templomok. Mindezekben a maga illatos parfümje után szaglászok, az Erzsébet-ligetben pedig szalmakalapját várom feltűnni. Ha a pusztára gondolok, lovagolni látom a dűlőutakon, s ha ölelek, magát szorítom a testemhez. Rémes ez! Kibírhatatlan! Pokol!

Hogy itt tudott hagyni, mi mást bizonyít, mint hogy önmagát, csakis önmagát szerette mindig. Önmagába volt szerelmes, az most is.

Föltűnt ez nekem, először talán éppen akkor, amikor Fiuméből elkísértem abba az átkozott Willachba, ahova pedig maga hívott, s én azt gondoltam, mert igazán szüksége volt rám. De akkor is az üzletkötés volt Kegyed számára a legfontosabb. Megbocsásson őszinteségemért, de nagy a gyanúm, hogy a frontra is azért vitték ki, mert így akart megszabadulni tőlem. Weis és Wagner is tagad, de miért vonták meg tőlem a cukorfőzői engedélyt? Persze, haditudósító lesz, nem kell félnie, mondogatták.

De látja, ezt is megbocsátom Kegyednek, mert nem tudok bosszúálló lenni. Csak egyet nem tudok. Most egy új valóságban élünk, s az új valóság új igazságokat kíván. S hogyan fejezzem ki én a magam nyelvén ezeket az új igazságokat? Stílus kérdése, válaszolja majd nekem, ha válaszra egyáltalán érdemesnek tartja levelem, de az új stílusnak is kell tartópillér. Hogy egész Európának most nincs művészeti koncepciója, ez engem nemigen vigasztal, mert elmúlik felettem az idő. S én most úgy érzem magam, mint egy házát vesztett csiga, amely meztelenül kúszik erre-arra. Céltalanul bolyongok.

Ha ecsetet veszek a kezembe, képzeletem összeszűkül, s nem látok mást, mint féllábú bakákat, poloskás szálláshelyeket, nyerítő lovakat. Görcsben az agyam, görcsben a kezem.

Itt minden megváltozott, a hentesbolt cégtáblájától a színházi előadás nyelvég, s nekem mindig az az érzésem, ha másként kell beszélnem, írnom, olvasnom, másként kell majd gondolkodnom is. Ha pedig másként gondolkodom, másként is festek.

A mögöttünk maradt esztendőkből pontosan tudtuk, milyen veszélyek fenyegetnek, ma pedig csak valami maró füstfelhő gőzeit szívom magamba, anélkül, hogy tudnám, mit. Közösen talán könnyebb lett volna elviselni ezeket a mérges gázokat, de így, egyedül!

Tudom, esti magányában Kegyednek is megfordulok sokszor a fejében, mert az emlék az öregedés elviselhetősége miatt van. Még teszek egy erőfeszítést, hogy visszanyerjem régi önmagam, festeni tudjak,

megkísérlek emlékeimből élni. Kegyedet is a legszebb emlékeimben tartom meg, kívánom, legyen boldog!

Sokszor üdvözli egykori
festő barátja – Pepi”

Ez tehát apám titka, töprengtem ott az ágyban, megutálva azokat az aktokat is, amelyekre vágytam. Még vissza akartam vinni a levelet a helyére, de mert kapunyikorgást hallottam, gyorsan a táskámba dugtam. Csak anyám hangját hallottam, amit a kutyához szól. Hol lehet apa? De amikor benyitott a szobámba, alvást színlelve, nem szóltam vissza.

(Folytatjuk)

Gergely Boriska